

Jan Kuklík
Jan Němeček

Od národního státu
ke státu národností?

Od národního státu ke státu národností?

Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky
v Československu v roce 1938

prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

Recenzovali:

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Vyšlo v rámci Centra právněhistorických studií jako společného pracoviště Historického ústavu AV ČR a Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v rámci grantu Grantové agentury Akademie věd ČR reg. č. IAA800150901.

Redakce Kamila Veselá

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2013

© Jan Kuklík, Jan Němeček, 2013

ISBN 978-80-246-2377-1

ISBN 978-80-246-2406-8 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

OBSAH

Úvodem	7
Česko-německé vztahy v Československu	
od nástupu Hitlera k moci do anšlusu Rakouska	12
Cesta k vyhlášení národnostního statutu	36
Statut a vyjednávání s národnostními menšinami	84
Mezinárodní reflexe souvislosti národnostního statutu	
z pohledu britské diplomacie	122
Runcimanova mise, odmítnutí statutu	
a cesta k Mnichovu	212
Epilog – „druhý život“ národnostního statutu	272
Závěr	277
Dokumenty	281
1 Rozhlasový projev Milana Hodži s oznámením	
o zahájení přípravy národnostního statutu	283
2 Návrh preambule k národnostnímu statutu	
od Karla Čapka a Ferdinanda Peroutky	289
3 Návrh preambule k národnostnímu statutu od Lva Sychravy ..	291
4 Návrh zákona, kterým se vydává národnostní statut	
Republiky československé	292
5 Návrh důvodové zprávy k národnostnímu statutu	
Republiky československé	317
6 Návrh zákona, jímž se stanoví zásady jazykového práva	
v Republice československé	433
Prameny a literatura	439
Resumé	443
Jmenný rejstřík	446

ÚVODEM

Národnostní politika v Československu v meziválečném období a její vyústění v mnichovské dohodě se již staly předmětem nesčetných knih, studií, novinových článků či diskusních pořadů v médiích, a to jak u nás, tak i v zahraničí. Poněkud stranou pozornosti však zůstával poslední zásadní pokus o řešení národnostní otázky v první republice v podobě tzv. národnostního statutu, jenž se jako komplexní právní úprava dostal na jednání československé vlády a posléze i parlamentních výborů v první polovině roku 1938.

Snad fakt, že k jeho projednání na půdě Národního shromáždění již nedošlo, a nestal se tak platným právem či to, že jej za dostatečný nepovažovaly francouzská a zejména britská diplomacie a také Německem podporovaná Henleinova Sudetoněmecká strana, způsobilo, že tento pokus o právní narovnání postavení menšin v ČSR zapadl do ústraní a bývá zmiňován snad jen na okraj mnohem exponovanějších témat, spojených zejména s německou menšinou v ČSR ve 30. letech, s politikou Sudetoněmecké strany (SdP) či s předebranou Mnichova.

I z tohoto důvodu jsme se rozhodli pro napsání této knihy, která má za cíl zmapovat přípravu národnostního statutu jako pokusu československé vlády o nové uspořádání právního postavení národnostních menšin v meziválečném Československu. Její součástí je také komparace s minoritní politikou jiných evropských zemí v daném období a zabývá se i právním rozbohem národnostního statutu jako právního předpisu, který měl ambice stát se jednou z nejliberálnějších úprav minoritních práv své doby.

V oblasti historické se práce dotýká nejen vnitropolitické přípravy (mj. ohlasu návrhů v československé veřejnosti), ale i stránky zahraničněpolitické, tedy úsilí československé diplomacie dokázat světu upřímnou snahu o řešení minoritní otázky v Československu. V oblasti právní jde o analýzu vývoje právních názorů významných českosloven-

ských právníků na statut v komparaci s požadavky minoritních politických stran (zejména německé SdP) i o detailní rozbor editovaných dokumentů.

Důležitým rozměrem statutu byla i otázka jeho rezonance v zahraničněpolitické oblasti, což ostatně vláda při jeho přípravě několikrát zdůraznila. V koordinaci s prezidentem republiky československá diplomacie v druhé polovině dubna 1938 prostřednictvím „Memoranda o národnostní politice v Československé republice“ informovala o svých záměrech též britskou a francouzskou vládu. Při projednávání však politické události předběhly zákonodárný proces a předloha statutu jednak ustoupila bilaterálním jednáním s henleinovci a Ľudáky, jednak byla pod zahraničněpolitickým tlakem nahrazena ještě dalekosáhlejšími pokusy zabránit rozpadu státu a jeho pohlcení rozpínavým nacistickým sousedem.

Součástí práce je též edice vlastního konceptu národnostního statutu včetně doprovodných dokumentů, zvláště pak obsáhlé důvodové zprávy, která je jedním z nejpodrobnějších shrnutí, co se týče vztahu státu k národnostním menšinám, a právě k výše zmíněné snaze zasadit československou právní úpravu do kontextu stavu menšinové otázky v jiných evropských státech. Stranou nezůstala ani edice návrhu zákona o stanovení zásad jazykového práva v ČSR. Nepublikovali jsme návrh zákona o národnostní autonomii v rámci decentralizace správy, neboť se zachoval jen v předběžných námětech¹ či náčrtech (u nichž lze jen v některých případech určit dataci, a tak se stěží dá určit posloupnost návrhů, v žádné verzi jsme jej také nenalezli v té podobě, jako tomu bylo u národnostního statutu či zákona o jazykovém právu, totiž v paragrafovaném znění).

Dosavadní literatura (ponecháme-li stranou dobovou reflexi účastníků jednání)² se dosud zabývala pouze dílčími vnitropolitickými, zahraničněpolitickými či právními aspekty sledované problematiky. V oblasti vnitropolitické to jsou zejména práce slovenského historika Valeriána Bystrického, který se zabýval statutem v souvislosti se vzá-

¹ Viz např. náměty pro úpravu samosprávy v zemích z 28. 6. 1938, které vzešly z jednání I. Déreera s právními experty, či další podkladové texty k tomuto návrhu zákona (Archiv Národního muzea /ANM/, Praha, f. Ivan Dérer, inv. č. 524, kart. 11).

² K tomu viz Emil Sobota, *Národnostní autonomie v Československu?*, Praha 1938.

jemným vztahem Čechů a Slováků za první republiky,³ a nejnovější syntéza dějin první republiky z pera Zdeňka Kárníka,⁴ okrajově pak práce dalších historiků.⁵ Naopak spojení domácí se zahraničněpolitickou rovinou statutu sledoval ve své studii Robert Kvaček.⁶ Ve vztahu k jednáním o novém jazykovém zákoně a k jednáním s SdP se problematikou související s národnostním statutem zabýval Jaroslav Kučera.⁷ Právní rovinu statutu nejnověji nastínil právní historik René Petráš ve svých studiích, které se věnují právnímu postavení menšin v Československu, i když tak činí spíše na okraj rozboru prvorepublikové ústavy a jednání s SdP a nepracuje s jednotlivými verzemi statutu.⁸ Samozřejmě jsou v práci využity příslušné dosud vydané edice ke sledovanému období,⁹ byť v nich vlastní text statutu nenajdeme.

³ Valerián Bystrický, Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku v roku 1938, *Historický časopis* 40, 1992, č. 1, s. 52–68. Srov. týž, Milan Hodža a slovenská otázka koncom 30. rokov, *Moderní dějiny* 7, 1999, s. 33–44; týž, Predstavy o postavení Slovenska v ČSR koncom 30. rokov, in: *Střední a východní Evropa v krizi 20. století*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 3–4. Studia historica 42, 1995 [vyd. 1998], s. 263–278; týž, Dokumenty o postoji Eduarda Beneša k česko-slovenským vztahom koncom tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov, *Historický časopis* 43, 1995, č. 2, s. 317–327; týž, Milan Hodža a česko-slovenské vztahy koncom 30. rokov, in: M. Pekník (ved. red.), *Milan Hodža, štátník a politik. 3. rozšírené a doplnené vydání*, Bratislava 2002, s. 271–284.

⁴ Zdeněk Kárník, *České země v éře První republiky*, III. díl, Praha 2003, zejména s. 538 an.
⁵ *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1938*, ed. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová, Karl Schwarz, Prešov 2005; Václav Kural, *Češi, Němci a mnichovská křivozatka*, Praha 2002, s. 113 an.; Josef Harna, *Svár občanského a národního principu v politickém životě první Československé republiky*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas, Philosophica Historica 27, 1996, s. 159–167; Attila Simon, *Národnostný štatút z roku 1938 a maďarská menšina*, Fórum, spoločenskovedná revue, Šamorín 2010, s. 89–115 a další. Nejnovější práci Andreje Tótha, Lukáše Novotného, Michala Stehlíka, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938*, Praha 2012, jsme již v textu knihy využít nemohli vzhledem k datu vydání.

⁶ Robert Kvaček, *Jednání o československý národnostní statut v roce 1938*, Acta Universitatis Carolinae. Studia historica XVI, 1977, s. 105–143.

⁷ Jaroslav Kučera, *Minderheit im Nationalstaat. Die Sprachenfrage in den tschechisch-deutsche Beziehungen 1918–1938*, München 1999, s. 154 an.

⁸ Nejnověji René Petráš, *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Praha 2009, zejména s. 256 an.

⁹ *Protifašistický a národně osvobozenecský boj českého a slovenského lidu 1938–1945*. Mnichov a březnová tragédie, ed. L. Kubátová (později R. Hlušičková), I. Malá, J. Soukup a J. Vrbata, 9 sešitů, Praha 1979–1987, pro danou edici zejména svazky I/1/1–I/1/3; *Československá zahraniční politika v roce 1938*, Dokumenty československé zahraniční

Důležitý byl i zahraničněpolitický rozměr jednání o národnostní statut, kde vedle příslušných archivních dokumentů byly použity také relevantní zahraniční diplomatické edice a syntetické práce českých i zahraničních historiků.¹⁰

Stranou samozřejmě nezůstaly ani vzpomínky pamětníků, zejména klíčových účastníků – politiků, např. Edvarda Beneše,¹¹ či zmínky v memoárech některých diplomatů (Vojtěcha Mastného,¹² Karla Lisického¹³ a dalších).

Klíčový byl pro práci archivní výzkum, a to jak v domácích, tak i v zahraničních archivech. Z domácích byl důraz kladen na fond meziválečného předsednictva ministerské rady, uložený v Národním archivu v Praze, který byl důležitý právě vzhledem k faktu, že iniciativa k přípravě národnostního statutu vzešla právě z tohoto orgánu. V tomto fondu se nacházejí jednotlivé verze statutu i doprovodné dokumenty, stejně jako zápisy ze zasedání ministerské rady. Doprovodné materiály jsou uloženy i ve fondech dalších československých ministerstev v Národním archivu (např. v ministerstvu spravedlnosti, unifikací, vnitra či školství a národní osvěty) či v archivech zvláštního významu. K právní stránce projektu bylo důležité využít pozůstalostí uložených v Archivu Národního muzea v Praze, zejména pozůstalostí Emila Soboty, Ivana Dérera, Edvarda Beneše a dalších, stejně tak bylo nutné využít dalších příslušných „Benešových“ fondů, uložených zčásti v Archivu Ústavu T. G. Masaryka v Praze, zčásti v Archivu Kanceláře prezidenta republiky v Praze. Pro zahraničněpolitický rozměr bylo důležité prostudovat také fondy Archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze, zvláště fondy politických zpráv příslušných vyslanectví (zejména československého vyslanectví ve Velké Británii) a fondy telegramů odeslaných a došlých z roku 1938, s negativním výsledkem skončil výzkum v Archivu Poslanecké sněmovny v Praze.

---

politiky, díl A/20/1, ed. Jindřich Dejmek et cons., Praha 2000; Mnichov v dokumentech, Praha 1958; Das Abkommen von München 1938, ed. Václav Král, Prag 1968.

¹⁰ Jindřich Dejmek, *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938)*, Praha 2003, a celá řada dalších prací, uvedená v seznamu literatury a také v příslušných poznámkách.

¹¹ Edvard Beneš, *Mnichovské dny. Paměti*, Praha 1968.

¹² Vojtěch Mastný, *Vzpomínky diplomata*, Praha 1997.

¹³ Karel Lisický, *Československá cesta do Mnichova*, sv. I–IV, Londýn 1958.

V této oblasti byly důležité i archivy zahraniční, ať už příslušné fondy The National Archives v Londýně, ukrývající v tomto ohledu neobyčejně cenné a úplné materiály, které se vztahují k národnostní problematice Československa v období konce 30. let a zejména k pohledům britské diplomacie na ni, zachovaných v pro britskou diplomacii tak specifických precizně vedených spisech, které – na rozdíl od takřka všech ostatních zahraničních diplomatických archivů – umožňují detailní náhled do průběhu rozhodovacího procesu britské diplomacie. Využita mohla být i pozůstalost československého diplomata Karla Lisického působícího před Mnichovem na československé ambasádě v Londýně, která je v současnosti uložena ve School of Slavonic and East European Studies na University College v Londýně a která uchovává nemalou část spisů vyslanectví ČSR ve Velké Británii. Stranou výzkumu však nezůstaly ani další zahraniční archivy více či méně zúčastněných mocností: Německa (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes v Berlíně a jeho fondy státního sekretáře či státního podsekretáře nebo Politische Abteilung Tschechoslowakei), USA (zejména zprávy americké diplomacie ze střední Evropy z National Archives and Record Administration ve Washingtonu) či Sovětského svazu (opět zejména doposud nepublikované zprávy sovětských diplomatů o přípravě statutu, uložené v Archivu ministerstva zahraničních věcí Ruské federace v Moskvě).

V zájmu přehlednosti byl vývoj vnitropolitický a zahraničněpolitický rozdělen do samostatných kapitol, ačkoliv se samozřejmě prolínaly a vzájemně na sebe navazovaly. Stejně tak byl oddělen v rámci problematiky vnitropolitické vlastní legislativní proces přípravy národnostního statutu od vyjednávání se zástupci slovenské politické scény, Sudetoněmecké strany i se zástupci dalších menšin, byť i zde nutné do určité míry dochází k překrývání s předcházejícím či následujícím textem. Výlučně chronologické zpracování přípravy statutu a s ním spojených či jím přímo vyvolaných událostí v celé šíři by bylo pro čtenáře této práce nepřehledné.

ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY V ČESKOSLOVENSKU OD NÁSTUPU HITLERA K MOCI DO ANŠLUSU RAKOUSKA

Uchopení moci Adolfem Hitlerem a nastolení totalitního, národněsoci-
alistického režimu v Německu v roce 1933 znamenají významný předěl
nejen meziválečného evropského vývoje, ale i česko-německého vztahu
a přispěly k nárůstu nacionální psychózy ve značné části německého
obyvatelstva. V říjnu 1933 se etablovala Sudetoněmecká vlastenecká
fronta (Sudetendeutsche Heimatfront, SHF) pod vedením Konrada
Henleina, která se záhy stala nejvýznamnější politickou silou uvnitř
německé menšiny v Československu. Henlein se po první světové válce
zapojil do německého tělocvičného spolku Deutscher Turnverband
(DTV), který však sloužil i jako prostor k šíření německých nacionál-
ních idejí, kde se stal uznávaným cvičitelem a funkcionářem. V první
polovině 20. let se seznámil s okruhem ideových stoupců spannismu,
kteří se soustředili do spolku „Svaz kamarádů“ (Kameradschaftsbund –
KB). Jeho členská základna se rekrutovala zejména z okruhu sympa-
tizantů politických teorií rakouského ekonoma a filozofa Othmara
Spanna, propagátora stavovského státu, tvořeného vyššími a nižšími
hospodářskými stavy a vedeného duchovní elitou.¹⁴ Spannovy poli-
tické vize směřovaly k obnově univerzální katolické středověké říše
a prostřednictvím návratu k těmto předindustriálním poměrům měl
být také dosažen konec třídního boje. Tyto společenské teorie měly
řadu shodných rysů s fašistickým systémem v Itálii a staly se inspirací
i pro další autoritativní hnutí v Evropě. Členové Svazu kamarádů se
považovali za duchovní předvoj, který bude určovat osudy německé
minority. Svaz kamarádů chtěl získat vliv v nejrůznějších sudetoněmec-
kých organizacích a tímto způsobem převzít rozhodující vliv na ně-

---

¹⁴ K činnosti Kameradschaftsbundu nejnověji Ludwig Weichselbaumer, Walter Brand (1907–1980). Ein sudetendeutscher Politiker im Spannungsfeld zwischen Autonomie und Anschluss. Quellen und Studien zur Geschichte und Kultur der Sudetendeutschen, Band 3, München 2008.

meckou menšinu v ČSR. Elitářský charakter spolku dokumentuje fakt, že Kameradschaftsbund měl i v době svého největšího rozmachu jen několik set členů. Převážná většina z nich žila v Československu, menší část v Německu a v Rakousku. Podstatnou součástí členské základny byli rovněž předváleční členové nacionálního mládežnického uskupení „Wandervogel“. Toto sociální hnutí představovalo romantický styl, oslavující návrat k přírodě a ideálům života v pospolitosti. Původně se soustředilo na řešení problémů tehdejší mládeže. Charakteristickým rysem bylo také pěstování mužského kamarádství, což vedlo k tomu, že část členů spolku projevovala homosexuální sklony. Tento moment se stal později i nástrojem vnitrostranického boje mezi pronacistickou skupinou a mezi přívrženci výše zmíněných spannovců.

V červenci 1933 zorganizovali Henleinovi příznivci úspěšný slet v Žatci a od té doby začal jeho vliv mezi německým obyvatelstvem stoupat. Nejprve vzniká Sudetoněmecká vlastenecká fronta jako politické hnutí pod Henleinovým vedením. V programu se stavěla za požadavek překonání stranické roztržičnosti na sudetoněmecké politické scéně ve prospěch vytvoření národního společenství pod jednotným vedením, zajištění zájmů jednotlivých sociálních vrstev prostřednictvím stavovského členění společnosti a verbálně deklarovala loajalitu vůči československému státu.¹⁵ Programové elementy současně obsahovaly rysy antiindividualismu, antimarxismu, antiliberalismu a antikapitalismu. Program zároveň deklaroval vůli po překonání stranického, politického i sociálního rozdělení německého obyvatelstva ve prospěch utvoření nadstranického národního společenství. Henlein ve svých vystoupeních verbálně odmítal pěstování vlastních stranických zájmů a prosazoval upřednostnění zájmů národního celku nad potřebou jednotlivých stavovských a zájmových skupin.

Z organizačního hlediska měl pro úspěšný chod hnutí klíčový význam ústřední sekretariát, který měl sídlo v Praze a v Chebu. Sudetoněmecká vlastenecká fronta dokázala sdružit příslušníky různých sociálních vrstev i zastánce různých ideových orientací, včetně bývalých

---

¹⁵ Jaroslav Kučera, Christoph Boyer, Alte Argumente im neuen Licht (im Rahmen der wissenschaftlichen Diskussion „Die Sudetendeutsche Heimatfront /Partei/ 1933–38: zur Bestimmung ihres politisch-ideologischen Standortes“), in: Bohemia, Band 38, 1997, s. 358–368.

stoupenců aktivistických stran. K jejímu velkému úspěchu přispěla skutečnost, že v této době vystoupila do popředí také sudetoněmecká identita jako element, na jehož základě mohlo dojít k politickému sjednocení německé minority v Československu. Na základě příslušnosti k jednotnému sudetoněmeckému politickému hnutí mělo dojít k překonání všech politických a sociálních rozdílů a k vytvoření národního společenství („Volksgemeinschaft“), jež neslo antidemokratické rysy, spočívající v opuštění politické a názorové plurality a zavádění násilné unifikace všech oblastí společenského života, které se rozvinulo po mnichovské dohodě v roce 1938.¹⁶

Na eskalující situaci se snažila reagovat i československá vláda. Nástupu antidemokratických trendů mělo mj. zabránit zavádění nové vlny tzv. zmocňovacího zákonodárství (zahájená zákonem č. 95/1933 Sb. a novelou zákona o ochraně republiky), které umožnilo vládě jednak provést účinnější kroky k řešení ekonomických problémů, jednak účinněji postupovat vůči protistátním aktivitám a připravit právní základ pro obranu státu a jeho demokratického uspořádání daného ústavou z roku 1920. To symbolizoval zejména zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu, přinášející mimo jiné i pro budoucí jednání roku 1938 klíčový pojem státní nespolehlivosti. Na rozdíl od přijetí podobných legislativních opatření v Německu a Rakousku to však neznamenalo úplnou destrukci parlamentního systému, byť se jednalo o jeho oslabení, a tato opatření se setkala často s oprávněnou kritikou, a to nejen ze strany reprezentantů menšin.¹⁷ Mimo jiné se v této souvislosti ze strany německých právních expertů objevily námitky proti nefunkčnosti Ústavního soudu, který by mohl zmocňovací zákonodárství přezkoumávat z hlediska souladu s ústavou, a tato otázka se poté dostala do souvislosti i s přípravou národnostního statutu. Československo nicméně i přesto zůstalo v meziválečné Evropě jedním z mála demokratických států, který se navíc

¹⁶ Jan Kuklík, Jan Němeček, Jaroslav Šebek, Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo, Praha 2011, s. 15.

¹⁷ K této problematice viz blíže Jan Kuklík, Několik poznámek k roli zákona v ČSR v letech 1918–1945 z právně historické perspektivy, in: Aleš Gerloch, Pavel Maršálek (eds.), Zákon v kontinentálním právu, Praha 2005, s. 100–102; a Jana Osterkamp, Verfassungsgesetzbarkeit in der Tschechoslowakei 1920–1939, Verfassungsidee – Demokratieverständnis – Nationalitätenproblem, Frankfurt am Main 2009, s. 138–143. K politickým souvislostem viz např. Zdeněk Kárník, České země v éře První republiky, II. díl, Praha 2002, s. 82 an.

otevřel pro přijetí německých a rakouských demokratů, prchajících před perzekucí ve svých zemích. S nacistickým uchopením moci však narůstala také nedůvěra vůči německému obyvatelstvu, s čímž souvisí i zřízení většího počtu policejních stanic v pohraničních oblastech.

Hlavní praktický význam měl pro Henleina kontakt s Franzem Spinou. Němečtí agráři zachránili SHF před hrozícím zákazem ze strany vlády. Na shromáždění stranických stoupenců v České Lípě 21. října 1934 se Henlein přihlásil k loajalitě vůči československému státu a slovně zde deklaroval odmítavý postoj k fašismu a nacismu.¹⁸ Tím se podařilo získat pro podporu SHF další německé vrstvy.

Působivá hesla a rétorická zápolení však nemohla zakrýt problémy, s nimiž se aktivistické strany – Německá sociálnědemokratická strana dělnická, Svaz zemědělců i Německá křesťansko-sociální strana – potýkaly. Na kandidátních listinách do parlamentních voleb se objevily vesměs staré tváře, které nemohly konkurovat sebevědomým a energickým politikům Henleinova hnutí, které se přejmenovalo v dubnu 1935 na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei – SdP).¹⁹ Předvolební kampaň ve svém celku odrážela neschopnost aktivistů najít odpovídající recept, jak přilákat více příznivců, a tudíž i potencionálních voličů. Vítězství Sudetoněmecké strany pod Henleinovým vedením v parlamentních volbách v květnu 1935 se stalo jedním ze zásadních momentů česko-německého vztahu po první světové válce, jenž ovlivnil jeho další vývoj a směřování k mnichovské katastrofě roku 1938. Popularita SdP byla bezpochyby ovlivněna mnoha faktory, mezi nejdůležitější patřila všeobecná únava ze stávajících politických stran, reakce na problematické sociální podmínky v německém pohraničí či fascinace vývojem v sousedním Německu.

Edvard Beneš se – nejprve jako ministr zahraničních věcí a poté jako prezident republiky – pokoušel vytvořit protiváhu vůči sílící moci Hitlerova Německa a snažil se zajistit mezinárodní pozici jak prostřednictvím spolupráce se středoevropskými státy, tak i svými aktivitami

¹⁸ Jörg Kracik, *Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920–1938*, Frankfurt am Main 1999.

¹⁹ K detailnějšímu přehledu o vývoji SdP srv. Pavel Marek, *Sudetoněmecká strana*, in: *Politické strany I. (1861–1938). Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*, J. Malíř – P. Marek (eds.), Brno 2005, s. 893–912.

na půdě Společnosti národů, kde zůstal – bohužel stále osamocenějším – stoupencem myšlenky kolektivní bezpečnosti. Ruku v ruce se svým ministrem zahraničí Kamilem Kroftou podpořil několik iniciativ, směřujících v prvním plánu k zastavení rozpínání mocného německého souseda. Bylo tomu tak v případě projektu tzv. východního Locarna z jara 1934, který se pokoušel propojit bezpečnostní prvky v západní i východní části kontinentu a současně připoutat na stranu sil, hájících daný řád i sovětské Rusko.²⁰ Obdobně i projekt Dunajského paktu z přelomu let 1935–1936 měl zase za účasti Itálie posílit samostatnost Rakouska proti možnému anšlusu ze strany Německa.²¹

Východní Locarno se kvůli odporu Německa a Polska nerealizovalo, nicméně Československo spojilo své úsilí s dalším pro něj nepochybně významným smluvním aktem, když na jaře 1935 následovalo příkladu Francie a dva týdny po podpisu spojeneckého paktu mezi Francií a Sovětským svazem k této alianci připojila podpis i ČSR, byť byly smluvní závazky SSSR vůči Československu vázány na pomoc Francie.²² Tento krok sice podpořil v krátkodobé perspektivě mezinárodní pozici Československa v situaci poznamenané zahájeným otevřeným zbrojením Německa a podstatným rozšířením jeho branné moci, nicméně se stal později dobrým terčem pro německou a také polskou propagandu, účelově poukazující na pronikání sovětského vlivu prostřednictvím Československa do střední Evropy.

Československo se půl roku nato otevřeně postavilo proti agresím evropských totalitních velmocí, když se československý prezident jako předseda Shromáždění Společnosti národů aktivně zasadil, aby po italském útoku na Habeš (dnešní Etiopie) mezinárodní společenství přijalo ekonomické a finanční sankce proti agresorovi.²³

²⁰ Srv. Robert Kvaček, *Jednání o Východní pakt v letech 1934–1935*, *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 3, 1966, s. 5–47; Oleg Ken, *Collective Security or Isolation? Soviet Foreign Policy and Poland 1930–1935*, St. Petersburg 1997.

²¹ Jindřich Dejmek, Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938, in: *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, ed. Jan Němeček, Praha 2004, s. 16.

²² *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*, III. díl, Praha 1980, dok. č. 65, s. 123–126.

²³ Robert Kvaček, *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*, Praha 1966, kap. 8.

Obranné aktivity tohoto období, ať již se jednalo o modernizaci československé armády, zejména v oblasti obrněné techniky nebo o výstavbu systému pohraničních opevnění, se ukázaly tváří v tvář dalším agresivním krokům nacistického Německa jako plně opodstatněné. 7. března 1936 německé jednotky vstoupily do demilitarizovaného Porýní a současně Hitler ohlásil konec locarnské bezpečnostní soustavy. Francie sice z mnoha důvodů, mezi nimiž vynikal tlak politiky britské (a také pocit vlastní vojenské nedostatečnosti) ozbrojeně nereagovala. Beneš ale ani v následujícím období nevynechal žádnou příležitost, aby mezinárodní postavení republiky (samozřejmě značně postižené důsledky Hitlerovy akce) i nadále co nejtěsněji provázal s Francií a jejími potenciálními spojenci. Typickým příkladem byla snaha československých diplomatů účastnit se jednání o novém bezpečnostním systému na Západě, který chtěli rozšířit i do střední Evropy.

Další změny se měly týkat Malé dohody, spojeneckého svazku československo-jugoslávsko-rumunského. V září 1936 prezident ČSR navrhl projekt univerzálního paktu Malé dohody, který ji měl proměnit v alianci proti jakémukoliv nepříteli – tedy především proti nacistickému Německu, obdobně pak ministr Krofta podporoval plán jednotného paktu celé Malé dohody s Francií.²⁴ Prakticky žádný z těchto projektů se z různých důvodů nerealizoval a francouzská zahraniční politika se plíživě dostávala v období let 1936–1937 do vleku politiky britské, v níž se přitom prosazovaly zřetelné rysy politiky appeasementu. Ale třebaže i další iniciativy československé politiky, mj. snaha o nápravu napjatých vztahů s Polskem či další zpevnění malodohodových svazků, skončily neúspěchem, základní vazba Benešem formulované zahraniční politiky na spolupráci s demokratickou Francií se zdála ještě na přelomu let 1937–1938 neotřesená.²⁵ To se projevilo při návštěvě francouzského ministra zahraničí Yvona Delbose v Praze, i když Kroftova souhrnná zpráva o ní z 18. prosince 1937 byla snad až příliš optimistická, když mj. hovořila o tom, že „Anglie nezamýšlí dát volnou ruku Německu ve střední Evropě, ale přála by si, abychom uspokojením své německé

---

²⁴ Jindřich Dejmek, *Historik v čele diplomacie Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky 1936–1938*, Praha 1997, kap. 2 a 3.

²⁵ J. Dejmek, *Edvard Beneš, Československo a Mnichov...*, c. d., s. 18.

menšiny vzali Němcům záminku ke kampaním proti nám²⁶. Opak byl však pravdou: jak ukazují výsledky návštěvy lorda-strážce pečeti Halifaxe v Německu v listopadu 1937, pozdější šéf britské diplomacie Hitlerovi představil plán, podle kterého Velká Británie nebyla bezpodmínečně zainteresována na současném statu quo ve střední Evropě, pokud se týkal Gdaňsku, Rakouska a Československa. Londýn se zejména hodlal vyhnout situacím, které by mohly způsobit potíže. Jestliže se tedy ve sporných otázkách mohlo rýsovat „rozumné řešení“, Britové je rozhodně nehodlali blokovat.²⁷

Parlamentní volby v květnu 1935 a volební úspěch Sudetoněmecké strany rozbily dosavadní aktivistickou členskou základnu a diskuse o česko-německém vztahu se dále zintenzivnila. V československém parlamentu bylo zastoupeno 44 poslanců Sudetoněmecké strany a pouze 22 reprezentantů německých demokratických stran, hlásících se k ideji česko-německé politické spolupráce a vzájemného dialogu obou etnik – tedy německé sociální demokracie (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei – DSAP), německé křesťansko-sociální strany (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei – DCV) a Svazu zemědělců (Bund der Landwirte – BdL). V souvislosti s razantním vstupem SdP na politickou scénu se počet členů strany trojnásobil.

Aktivistický proud se pokusil čelit Henleinovým snahám vznikem koncepce tzv. novoaktivismu („Jungaktivismus“). Dne 26. dubna 1936 vystoupili na různých místech tři poslanci aktivistických stran – agrárník Gustav Hacker, křesťanský sociál Hans Schütz a sociální demokrat Jaksch s projevy, v nichž nově formulovali program německého aktivismu. V mnohém se však již rozešli s ideovými zásadami starého aktivismu a byli nacionalisticky vyhraněnější.

Představitelé německého novoaktivismu jsou zároveň zajímavými příklady kontinuálně pokračujících politických kariér i po první světové válce za jiných společenských podmínek. Hacker se od mládí angažoval ve Svazu zemědělců, který reprezentoval zájmy německých

²⁶ Československá zahraniční politika v roce 1937. Dokumenty československé zahraniční politiky, ed. J. Dejmek, sv. A/19/2, Praha 2008, dok. č. 559, s. 488–489.

²⁷ Jindřich Dejmek, Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918–1938), Praha 2003, s. 334.

rolníků. Po neúspěchu BdL v parlamentních volbách v roce 1935 se stal místo Spiny předsedou strany. Zpočátku navazoval na aktivistickou linii předchozího vedení, ale současně hledal cesty k užší spolupráci s Henleinovou SdP. Po připojení Rakouska k Německu Hacker na samostatný postup zcela rezignoval a převedl BdL do Sudetoněmecké strany. Po mnichovské dohodě se stal členem NSDAP.

Hans Schütz byl již od svého mládí činný v křesťanském odborovém hnutí. Současně se věnoval i práci v katolických spolcích pro mládež a v letech 1920–1925 se stal místopředsedou spolku Reichsbund der deutschen katholischen Jugend. Záhy se stal i členem vedení DCV, kde patřil k oporám aktivistického křídla. V letech 1935–1938 byl za DCV poslancem parlamentu. Po rozpuštění strany v roce 1938 vstoupil do SdP, kde ale kritizoval Henleinovy snahy o sjednocení sudetoněmeckého odborového hnutí.²⁸

Významnou roli hrál při utváření novoaktivistického konceptu sociálnědemokratický politik Wenzel Jaksch. Po vzniku Československa se zapojil do činnosti německé sociální demokracie, v roce 1924 se stal členem vedení a současně byl redaktorem jejího listu „Sozialdemokrat“, který vycházel v Praze. Věnoval se žurnalistice. Od roku 1929 byl také poslancem. Mnohem více než Czechovo vedení strany, tvořené zejména staršími funkcionářskými kádry, zdůrazňoval Jaksch potřebu hájit mnohem důsledněji národnostní než sociální požadavky. Ve druhé polovině 30. let inicioval diskuse o změně stranického programu s cílem oslovit širší voličský elektorát než pouze dělníky a získat do řad sociální demokracie ve větší míře i střední vrstvy, které tvořily z velké části voličskou oporu Sudetoněmecké strany. Nepříznivý trend úbytku voličské podpory na úkor SdP se však pročeskoslovenskému proudu německé politiky již nepodařilo zvrátit.²⁹

Podle názoru německého historika Martina Bachsteina se v případě novoaktivismu jednalo o novou formu aktivistické politiky, která měla být prováděna „mladými silami“ a měla se jasně a zřetelně odlišit od starých aktivistických koncepcí, které utrpěly zdrcující porážku

²⁸ K politice DCV srov. blíže Jaroslav Šebek, *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006.

²⁹ J. Kuklík, J. Němeček, J. Šebek, *Dlouhé stíny Mnichova*, c. d., s. 32–33.

v parlamentních volbách v roce 1935.³⁰ Mělo dojít k částečné výměně politických elit uvnitř jednotlivých stran, ovšem tak, aby nedošlo k jejich rozštěpení. Tím chtěli reagovat na převahu mladých politiků SdP, kteří působili vedle starších vůdců zbylých stran mnohem pružněji a energičtěji. Ve svých vystoupeních v duchu předchozího pojetí aktivismu znovu potvrdili němečtí politici svou příslušnost k československému státu a věrnost jeho demokratickému zřízení. Kritika ze strany německých demokratických politiků mířila zejména proti preferování českých firem a zaměstnanců (zejména státních úředníků) v pohraničních územích na úkor Němců. Kriticky se stavěli také vůči podpoře hraničářských spolků. Vzhledem k trvající nezaměstnanosti byly tyto skutečnosti ve druhé polovině 30. let zdrojem vzrůstající protičeské nálady a toho, že „Němci stále více vzhlíželi k Říši“.³¹ Velké výhrady vznášeli němečtí aktivisté také vůči zřizování českých menšinových škol v pohraničí a současně požadovali povolení navýšení počtu německých školských zařízení. Nespokojenost německých aktivistů se však nedotýkala základních směrnic československé menšinové politiky, jak je formulovala československá ústava, a pohybovali se tak stále v rámci narýsovaném stávajícím právním pořádkem.³²

Němečtí demokraté totiž ve svých požadavcích odmítali jakoukoli formu národnostní autonomie, kterou pokládali v daných politických podmínkách za nerealizovatelnou. Novoaktivistům poskytla výraznou podporu rovněž vedoucí politická reprezentace státu, včetně prezidenta Beneše a ministra zahraničí Krofty. Vedle toho se do kontaktů zapojily rovněž české intelektuální kruhy, včetně médií. Vývoji sudetoněmeckého problému se pokoušel dát pozitivní impuls prezident, který v srpnu 1936 vystoupil se svými představami v rámci projevu v Liberci, uskutečněném u příležitosti jeho cesty po severních Čechách. V něm naznačil, že cestu k řešení vidí v decentralizaci veřejné správy, spojené s účelným hospodářským a administrativním regionalismem. Zároveň plédoval pro zohlednění německých požadavků v důležitých

---

³⁰ Martin K. Bachstein, Wenzel Jaksch und die Sudetendeutsche Sozialdemokratie, München – Wien 1974, s. 101.

³¹ Ferdinand Seibt, Německo a Češi, Praha 1996, s. 324.

³² Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM), Praha, f. Edvard Beneš I., sign. R 133 B, Menšiny 1917–1938, kart. 73, Mémoire o československé menšinové politice z 13. 12. 1937.